

Mehdi Hüseynzadə - 100

Nəsillərə örnək şanlı döyüş yolları

Müsaibimiz Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Mehdi Hüseynzadə haqqında çəkilmiş "Təxəllüsü Mixaylo" sənədli filminin rejissoru Tahir Əliyevdir.

- Tahir müəllim, Mehdi Hüseynzadə haqqında sənədli film çəkmək ideyası necə yarandı?

- "Təxəllüsü Mixaylo" sənədli filmi Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin "Salnamə" kinostudiyasında çəkilib. Mehdi haqqında müxtəlif vaxtlarda, müxtəlif filmlər lentə alınıb. Lakin həmin filmlərdə bədiliyə daha geniş yer verilib. Eyni zamanda, ssenari müəllifləri və rejissorlar Həsən Seyidbəyli və İmran Qasımovun ssenariliyi ilə çəkilən "Uzaq sahillərdə" bədii filmindən kənara çıxmağa bilməyiblər. "Lider" televiziyaşının hazırladığı "Uzaq sahillərin əfsanəsi" filminə də bədilik qabarıq verilib. Ancaq "Uzaq sahillərdə" filminin bir qədər, bir epizod belə "Təxəllüsü Mixaylo" sənədli filminə yoxdur. Mehdi Hüseynzadə haqqında film çəkmək olduqca şərəfli işdir. Çəkilişə başlamazdan önce filmin bədii rəhbəri Tofiq Məmmədovla Mehdi Hüseynzadə haqqında cəmiyyətin bilmədiklərini və namüvafiq həqiqətləri ortaya çıxarmaq qərarına gəldik. Ona görə də ikinci Dünya müharibəsində şanlı döyüş yolu keçmiş kəşfiyyatçı partizan haqqında böyük tədqiqatlar apardıq. Rusiya Dövlət Kino Arxivindən Mehdi Hüseynzadə haqqında Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı almasında rol oynayan insanların və hadisələrin xroniki ardıcılığını özündə əks etdirən materiallar əldə etdik. Daha sonra filmin ssenari müəllifi İntiqam Qasımzadə ilə birgə işə başladım. Təəssüf ki, Mehdi Hüseynzadə ilə birgə döyüşən azərbaycanlı partizanlardan heç kim sağ qalmamışdı. Cavad Həkimli, Cabbar Quliyev, Mirdamət Seyidov, Mikayıl Qulubəyov, Fərrux İsmayilov neçə illərdir ki, dünyalarını dəyişiblər.

- Bəs, "Mixaylo"nun Sloveniyadan olan partizan yoldaşlarından sağ qalan varmı?

- Biz filmi 2008-ci ildə Mehdi Hüseynzadənin 90 illik yubileyi ilə əlaqədar çəkmişdik. Həmin il Mehdi'nin 10 nəfərə yaxın sloven partizan yoldaşı ilə görüşdük. Artıq onların bir çoxu dünyalarını dəyişib. Onların hər birinin söhbətini kameranın yaddaşına köçürdük. Keçmiş partizanların söhbətləri Mehdi Hüseynzadənin əsl qəhrəman olduğunu təsdiqləyir. Mehdi'nin ən yaxın dostu, şəxsən onun dəfnində iştirak edən sloveniyalı Velikoniya ilə də görüşmək imkanı qazandıq. Cəbhə yoldaşı Çirilz Zupanasın Mehdi haqqında yazdığı, maraqlı xatirələrin əks olunduğu kitabı da əldə edə bildik. Bütün təşkilatı məsələlərdə bizə yardımçı olduqlarına görə qəzetiniz vasitəsilə Avstriyadakı səfirliyimizin

əməkdaşlarına təşəkkürümü bildirim. Filmin çəkilişlərini əsasən Avstriya, Sloveniya və İtaliyada apardıq. Sabiq partizanlar bizə "Uzaq sahillərdə" filmindən tanış olan Anjelikanın da sağ olduğunu söyləyəndə çox təəccübləndik.

- O zaman Anjelika ilə görüşə bildinizmi?

- Anjelika Mehdi'nin ən yaxın partizan silahdaşlarından biri olub. Onlar dəfələrlə uğurlu əməliyyatları birgə həyata keçiriblər. Çətin tapşırıqların yerinə yetirilməsinə birgə yollanıblar. Anjelika əslən sloveniyalıdır. Biz çox təkidlərdən sonra Anjelika xanımın görüşə bildik. Anjelika 1944-cü ildə Mehdi və partizan dostları ilə birlikdə çəkirdiyi şəkli də bizə yadigar olaraq verdi. O zaman onun 84 yaşı var idi. O, bu yaşda da çox gözəl idi. Anjelika ilə bizim çəkiliş qrupu Mehdi'nin həlak olduğu yerdə görüşdük. Çox təsirli və yadda qalan məqamlar idi. Anjelika "Mixaylo"nun məzarı önündə göz yaşlarını saxlaya bilmədi. Artıq o vaxtdan 10 il keçib. Yəqin o da dünyasını dəyişib.

- Sloveniyada "Mixaylo"nu xatırlayan varmı?

- Mehdi'nin Sloveniyada hədsiz dərəcədə sevirlər. Onun qəhrəmanlığı yerli camaat tərəfindən əfsanələşib. Mehdi Hüseynzadə ilə yanaşı, Cavad Həkimli, Mirdamət Seyidov da əfsanəvi döyüşçülər kimi xatırlanırlar. Sloveniyalılar Mehdi'nin sözün əsl mənasında əbədləşdiriblər. Novoqoritsa şəhərinin girecəyində və magistral yolun kənarında Mehdi Hüseynzadənin heykəli, həlak olduğu yerdə isə bəlyefi qoyulub. Sloveniyada Azərbaycan adını eşidərkən hamı "Mixaylo"nu xatırlayır. Mehdi Hüseynzadə Azərbaycan xalqının oğlu, sloven xalqının isə qəhrəmanıdır.

- Araşdırmalar zamanı "Mixaylo"nun hansı şəraitdə həlak olmasının dəqiqləşdirə bildinizmi?

- Mehdi Hüseynzadə əməliyyatların birində qəhrəmancasına həlak olub. "Uzaq sahillərdə" filmindən tamaşaçıya tanış olan Mehdi'nin dostu Vasilinın əsl adı Sar olub. Mehdi onunla birgə əməliyyatdan qayıdarkən ikimərtəbəli evin çardağında gizlənilir. Bu zaman xəbər gəlir ki, almanlar artıq Vitovli kəndinə hücum edib və onlar "Mixaylo"nun axtarışlarına başlayıblar. Mehdi ilə Sar almanlarla döyüş olacağını gözləmiş. Sar çardaqdan aşağı enərək almanlar onu vururlar. Bunu görə "Mixaylo" pəncərədən tullanırlar və bu zaman snayper gülləsinə tuş gəlir. Ağır yaralanan "Mixaylo" kənddən çıxmağa müvəffəq olsa da, çoxlu qan itirdiyindən yoluna davam edə bilmir. "Mixaylo" dünyasını dəyişir. Al-

manlar nə qədər axtarsalar da, onun cəsədini tapa bilmirlər. Cəsur partizanın cəsədini 12 yaşlı bir qız Vitovli kəndindəki arxın kənarından tapır və "Mixaylo"nu orada dəfn edirlər. Həmin qız da filmə çəkmiş. Üç gün sonra Cavad Həkimli "Mixaylo"nun cəsədini artıq burada saxlamağın mümkünsüzlüyünü və partizanlara almanların "Mixaylo"nun həlak olmasından xəbər tutduğunu deyir. Partizan dostları Mehdi'nin nəşini çıxarıb 30 kilometr kənarında yerləşən Çepovan kəndində Qardaşlıq qəbiristanlığında dəfn edirlər. Bu gün həmin qəbiristanlıqda birinci məzar Mehdi Hüseynzadənin məzarıdır. Mehdi 1944-cü il noyabrın 2-də qəhrəmancasına həlak olub. Onun qəbirüstü abidəsinin üzərinə "Mehdi Mixaylo" sözləri həkk olunub.

- Mehdi'nin nəşinin Azərbaycana gətirilməsi nə dərəcədə realdır?

- Fikrimcə buna heç bir ehtiyac yoxdur. Avropada Azərbaycanın nə qədər nişanı olsa, bu, biz azərbaycanlılar üçün bir o qədər başucalıdır. Mehdi Hüseynzadə onsuz da Azərbaycan xalqının igid oğludur. Qoy onun qəbri Sloveniyada qalsın. Orada olduğumuz bir həftə elə bil "Mixaylo" həftəsi idi. Bütün partizanlar, Vitovli, Çepovan qəsəbələri, Şenpas kəndi ayaq üstə idi. Biz ora gələndə bütün partizan yoldaşları iş-güclərini atıb "Mixaylo"nun abidəsinin ətrafına yığışmışdılar. Hər biri "Mixaylo"nu xatırlayır və onunla bağlı maraqlı xatirələrini danışdılar. "Mixaylo" o insanların beyninə qəhrəman kimi həkk olunub. Biz orada "Mixaylo"nun rəhbəri ilə də görüşdük. O zaman onun 90 yaşı var idi. Artıq o da dünyasını dəyişmiş olar. Bu gün slovenlər o torpaqda yaşadıklarına görə "Mixaylo"ya borcludurlar. Sloveniyada onu Mehdi Hüseynzadə kimi deyil, Mehdi Mixaylo kimi tanıyırlar. Sloveniyadan Mehdi'nin 9-a yaxın şeirini tapıb gətirmişəm. Mehdi Hüseynzadə "Qürbətədə" ləqəbi ilə şeirlər yazıb. Bu insan təkçə döyüşçü yox, həm şair, həm də gözəl rəssam olub.

- Sənədli filmə hansı faktlar ilk dəfə təqdim olundu?

- Əvvəlcə onu qeyd edim ki, bizim filmimiz sırf arxiv sənədləri əsasında çəkilib. Yalnız fil-

min əvvəlində Mehdi'nin uşaqlıq illəri bədii xətt üzərində verilib. Çəkilişlərin bir hissəsi Novxanıda, Şüvələndə baş tutdu. İtaliyada, Avstriyada, Sloveniyada çəkilişlər zamanı rast gəldiyimiz Avropa müqavimət hərəkatında iştirak edən 200 nəfərdən artıq azərbaycanlının məzarı da ilk dəfə bu filmə təqdim olundu. Bundan başqa, filmə əks olunan nadir şəkilləri Sloveniyadan Mehdi'nin cəbhə yoldaşlarından götürmüşdük. "Uzaq sahillərdə" filmi də çəkilməzdən əvvəl rejissor Tofiq Tağızadə, operator Əlisəttar Atakişiyev Mehdi'nin vuruşduğu məkanlara getmişdi. Mehdi'nin adı ilə bağlı olan səhnələri görəndən sonra gəlib burada həmin dekorasiyaları yaratmışdılar. Biz isə tamaşaçıya orijinal, reallığı təqdim etdik. Biz orada Mehdi'nin partlatdığı kinoteatrı və kazino binasını da lentə aldım. Bu kadrlar filmə öz əksini tapır. Həmin binalar indi də qorunur. İtaliyanın Tries şəhərində Mixaylonun partlatdığı körpü də ilk dəfə lentə alınıb, tamaşaçılara təqdim olunub. Həmin şəhər o zaman Sloveniyanın ərazisi olub. İndi isə şəhərin yarısı İtaliyanın, yarısı isə Sloveniyanın ərazisi sayılır.

- Mixaylo həm də legioner həyatı yaşayıb...

- Əldə etdiyimiz materiallardan belə məlum oldu ki, Mehdi sonuncu məktubu Stalinqrada cəbhəsindən bacısına yazıb. O Stalinqrada uğrunda gedən döyüşlərin birində əsir düşüb. Onun əsir olarkən saxlandığı Avstriyanın Mauthausen həbsxanasını da lentə aldım. Həmin həbsxanada olarkən bizi vahimə basırdı. Bu həbs düşərgəsində insanlar diri-diri yandırılıb. Azərbaycanlı əsirlər həbsxanada olduğu müddətdə 160-cı alman diviziyasının komandiri polkovnik İsrailbəy İsrailbəyov olub. Həmin vaxt Məmməd Əmin Rəsulzadə, İsrailbəy İsrailbəyov və Fətəli bəy Dündənginski Azərbaycanlı əsirlərlə görüşüblər. Onlar soydaşlarımızı ölkəmizin müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparmağa səsləyiblər. Mehdi bir qrup azərbaycanlı əsirlə birgə bu təklifi qəbul edir. O, alman və italyan dillərini mükəmməl bildiyinə görə Dündənginski'nin səyi nəticəsində Cavad Həkimli ilə birgə xüsusi məktəbdə təhsil alır.

- Mixaylonun sonrakı taleyində hansı hadisələr baş verir?

Xüsusi kurs keçən Mehdi 162-ci piyada diviziyasında kəşfiyyat idarəsinin rəisi təyin edilir. Həmin vaxt faşist Almaniyanın rəhbəri Adolf Hitlerin Azərbaycana müstəqillik vermək fikri yox idi, yalnız 1945-ci il martın 27-də almanlar Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyırlar. 1944-cü ildə Böyük Vətən müharibəsində artıq hərbi və siyasi vəziyyət dəyişir. Müharibədən 70 ildən artıq zaman keçməsinə baxma-

yaraq hələ də o dövrlə bağlı qaranlıq məqamlar qalmaqdadır. Gələcəkdə araşdırılması tələb olunan faktlardan biri də alman ordusunda qulluq edən azərbaycanlıların bir qisminin partizanların tərəfinə keçməsidir. 1945-ci ildə Stalin tərəfindən Mehdi Hüseynzadəyə və ümumən bütün əsirlərə ölüm hökmü kəsilir, onlar haqqında axtarış elan olunur. Moskva o zaman "Mixaylo"nun həlak olduğunu bilmirdi. Həmin dövrdə onunla birgə Sloveniyada vuruşan azərbaycanlıların hamısı həbsxanada idilər. Əsirlərdən gələnlərin hamısını həbs etmişdilər. Yalnız İtaliya partizanlarının rəhbəri Palmiro Tolyati və Yuqoslaviya Kommunist Partiyasının lideri Broz Tito SSRİ-nin rəhbəri Stalinlə görüşüb keçmiş partizanların fəaliyyətini yüksək dəyərləndirdikdən sonra keçmiş əsirlərə münasibət yavaş-yavaş dəyişməyə başlayır. O cümlədən Sovet rəhbərliyinə Mehdi Hüseynzadənin qəhrəmanlığı haqqında məlumat çatdırılır. Mehdi Hüseynzadənin işi araşdırıldıqdan sonra onun haqqında bütün sənədlər toplanır. 1958-ci ildə əfsanəvi "Mixaylo"ya Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verilir.

- Hərb tarixi mövzusu xüsusilə, Böyük Vətən müharibəsi mövzusu sizin yarıdıcılığınızda xüsusi yer alır...

- Hərb tariximizin Böyük Vətən müharibəsi dövrü məni həmişə maraqlandırır. Onu da deyim ki, "Təxəllüsü Mixaylo" filmindən sonra "9-cu korpus", "Unudulmuş partizan" filmlərini çəkdim. Ümumilikdə Böyük Vətən müharibəsi mövzusunda 9 filmin rejissoru olmuşam. "Təxəllüsü Mixaylo" filmimiz 5-ci beynəlxalq kino festivalında mükafata layiq görüldü. Qələbənin 70 illiyi ilə əlaqədar olaraq Böyük Vətən müharibəsi mövzusunda kinomateqrofiyaya verdiyim töhfələrə görə mənə Rusiya Prezidentinin mükafatı təqdim olundu.

- "Təxəllüsü Mixaylo" sənədli filmi ekranlarda nə zaman nümayiş olundu?

- 2008-ci ilin noyabrında Azərbaycan kino ittiqatında filmin təqdimatı keçirildi. 2009-cu ilin fevralında isə film ilk dəfə ekranlarda nümayiş olundu. Bir neçə il öncə Müdafiə Nazirliyinin hərbi hissələrində də hazırladığımız müharibə mövzusunda filmlər, o cümlədən "Təxəllüsü Mixaylo" filmi də geniş nümayiş olundu. Bu filmlərə hərbiçilərimiz böyük maraqla baxırdılar. Hərbi vətənpərvərlik təbliğatı baxımından belə filmlərin şəxsi heyətə vaxtaşırı nümayişi zəruridir. Filmlərdəki qəhrəmanlarımız olan ata-babalarımızın şanlı döyüş yolları, şərəfli ömürləri ordumuzun əsgər və zabitlərinə örnəkdir.

Müsaibəni apardı:
Lalə HÜSEYNOVA,
"Azərbaycan Ordusu"